

KAFKAS ÜNİVERSİTESİ

**EBU'L HASAN HAKANÎ UYGULAMA VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ**

SEYYİD EBU'L HASAN HAKANÎ VAKFI

I.ULUSLARARASI HAKANÎ SEMPOZYUMU

BİLDİRİLER KİTABI

KARS, 2012

HARAKANİ'NİN TASAVVUFİ MEŞREBİNDE YER ALAN BAZI KAVRAMLAR

Dr. Hasan AKTAŞ

hasanaktas@atauni.edu.tr

ÖZET

Ebu'l-Hasan Harakani Miladi 10 ve 11. Yüzyıllarda yaşamış büyük bir mutasavvıftır. Birçok noktada büyük sufi Bazyezid-i Bistami'den etkilenmiş ve ondan ruhen ve gıyaben feyz almış bulunan Harakani, derin ve çarpıcı metafiziğiyle Attar, Mevlana gibi kendinden sonraki birçok mutasavvıf için ilham kaynağı olmuştur.

Bu çalışmada onun tasavvufi meşrebini oluşturan bazı kavramlar kısaca açıklanarak tasavvufi şahsiyetinin ana çerçevesi tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bilhassa "kabz" kavramı üzerinde durularak, bunun Harakani açısından nasıl yorumlanması gerektiği açıklanmaktadır. Daha sonra Sonuç kısmında bu kavramlar arasında bağlantılar kurularak, bu bağlantılardan istifade ile Harakani'nin meşrebinin ana çizgileri ifade edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Beyazid-i Bistami, Kabz, Sekr, Şathiye

SOME SIGNIFICANT CONCEPTS IN THE SPIRITUAL PERSONALITY OF HARAKANI

ABSTRACT

Harakani was a great sufi of 10. and 11. Centuries. Being affected, in a lot of respects, by Bayezid-i Bistami, a great sufi of 9. Century, and guided spiritually by him, became himself an inspiration for sufis of the later periods such as Attar, Rumi etc.

It is tried in this study to explain briefly some concepts constituting his spiritual disposition and to outline his mystical personality. With a special focus on the concept of "kabz", it has been explained how that concept has to be interpreted for his case. Later in the Conclusion

setting some connections between the mentioned concepts, it was tried to outline his spiritual personality with the help of those connections.

Key Words: Sufism, Bayezid-i Bistami, Kabz, Sakr, Shathiye.

GİRİŞ

Ebu'l-Hasan Harakani Miladi 10. Yüzyılın sonu ile 11. Yüzyılın başlarında İran'ın Bistam eyaletine bağlı Harakan köyünde yaşamış büyük bir mutasavvıftır. Harakani'nin hayatı hakkındaki bilgiler, başta, müritleri tarafından şeyhlerinin kadrini yüceltmek için yazıldığı izlenimi veren (Çiftçi, 2004, s.288) *Müntehab-ı Nûru'l-Ulûm* olmak üzere, çoğunlukla menkıbevi rivayetlere dayansa da, günümüze intikal eden bu bilgilerin belirginleşen çizgileri bir araya getirildiği zaman, onun tasavvufi şahsiyeti ana hatlarıyla ortaya çıkmaktadır.

Harakani kendine has çarpıcı hususiyetler taşıyan bir mutasavvıftır. Onun Bayezid-i Bistami ile manevi bir rabita yaşadığı, gerek Bayezid'in manevi şahsiyetine ve sözlerine üstün bir değer atfetmesinden, gerekse tasavvufi meşrep ve tarzının Bayezid'le büyük benzerlikler taşımasından anlaşılmaktadır. (Çiftçi, 2004, s. 78) Diğer taraftan onun yıllarca Bayezid'in kabrini uzunca bir yol kat ederek derin bir şuurla her gece ziyaret ettiğine dair rivayetler, bu manevi yakınlığın ve bağlılığın fiili bir göstergesi durumundadır.

Harakani'yi farklı kılan noktalardan biri şudur ki başka bir şahsiyete, dikkat çekici derecede benzemesine rağmen, bu onun kendi büyüklüğünü ortaya koymasına engel olmamıştır. Gerçekten de tasavvuf tarihinde dikkatleri üzerine çekmiş olan seçkin şahsiyetlerin, önemli bazı noktalarda orijinal bir tarz ve tefekkürün sahibi oldukları görülür. Oysaki Harakani adeta Bayezid'e benzediği ölçüde büyük bir şahsiyete erişmiş ve o ölçüde dikkat çekmiştir.

Bu ilginç durumu bir temsil yardımıyla şu şekilde yorumlamak mümkündür: Bir ideal uğruna kendini ateşe atan ilk kişi kahraman olacaktır. Fakat ona bakarak ve aynı yolu izleyerek kendini ateşe atan sonraki kişiler de kahraman sayılacaktır. Çünkü kimi takip ederse etsin ve hangi tarzı izlerse izlesin, ateşe atılmak bizatihi kahramanlıktır ve büyüklüktür. Peki, neden Bayezid-i Bistami ile Ebu'l-Hasan-ı Harakanî'nin yolu dünyada kendini ateşe atmaktan farksızdır?

Bunu iki sebep çerçevesinde açıklamak mümkündür: Birincisi, bu iki şahsiyet kendilerini beşeri ayak bağlarından kurtarmak için, on yıllarca süren ağır perhizlere ve riyazetlere girişmişlerdir. Kuşkusuz ki dinin onlarca kolay yolu varken, bu çetin yola talip olmak herkesin

karı değildir. O ilk dönemler mutasavvıflara, Farsça “civanmerd”, yani yiğit denilmesi de bu açıdan oldukça anlamlıdır.

İkinci olarak, bu şahsiyetler, gelenekler ve sosyal normlar bir tarafa, dinin zahiri yapısıyla bile çelişse, yine de yaşadıkları manevi süreçleri izhar etmekten çekinmemişler ve bu şekilde yaşantı bakımından zorlu bir yolu ifade eden Melamiliği meşrep ve tarz olarak benimsemişlerdir. İşte tekrar yukarıda zikrettiğimiz temsil ile ifade edecek olursak, Harakani'nin, sadece kahramanların girebileceği bu ateş çemberine Bayezid'i izleyerek girmiş olması onun büyüklüğüne gölge düşürmemiştir.

Hallac-ı Mansur, Bayezid-i Bistamî, Cüneyd-i Bağdâdî, Ebu'l Hasan Harakani gibi ilk dönem mutasavvıflar, tasavvufun belli bir çerçeveye kazandığı sonraki dönemlerin seyrine birinci derecede tesir edemeseler de İslam'ın metafizik boyutundan çarpıcı ve bazen sarsıcı mesajlar iletmek suretiyle, tasavvuf anlayışının İslam toplumunun zihninde ve şuuraltında hâkim bir mevki edinmesinde önemli bir rol oynamışlardır.

Harakani'nin tasavvuftaki yolunu ve meşrebini daha iyi anlayabilmek için bazı kavramları izaha kavuşturmak faydalı olacaktır. Bu kavramların anlaşılması hem Harakani meşrebinin ayırıcı hususiyetini ortaya koymuş olacak, hem de görünürde İslam geleneğiyle ciddi tezatlar ve aykırılıklar teşkil eden bazı söz ve tavırların şifre ve bağlantılarının çözülmesine yardımcı olacaktır.

1. HAKANI'NİN TASAVVUFİ MEŞREBİNDE YER ALAN ÖNEMLİ BAZI KAVRAMLAR

1.1.Sekr

Sekr, sarhoşluk ve kendinden geçme halidir. Kuvvetli bir tecelli ile kulun kendinden geçmesidir. Sekr halindeki kişi bazen şer'i esaslara aykırı sözler söyleyebilir. Tasavvuf tarihinde Bayezid'in oluşturduğu ekol, *sekr* halini, uyanıklık anlamına gelen *sahv* haline üstün saymış ve bu hali Allah'a en yakın olunan durum olarak telakki etmiştir. (Yılmaz, 2010, s. 314)

Vecd, cezbe, gaybet ve fena kelimeleri de ayrıntıdaki bazı farklarla birlikte, özde aynı keyfiyeti ifade eden kavramlardır. Bu kavramların hepsi, Allah'ın varlığına yoğun bir ruhi duyuşla yönelerek ve onun tecellilerine şiddetli bir duyguyla dalarak, duyularla algılanan dış dünyadan, fiziki varlıktan ruhen kopup uzaklaşmayı ifade etmektedir.

Bu kavramların zıddı *sahv*, huzur ve bekadır. Bunlar ise salikin şuurlu bir ruh haliyle ve dinin dış nizamına da riayet ederek Allah'a yaklaşıma çabasını ifade etmektedir.

Şunu belirtmek gerekir ki her mutasavvıfta coşku ve vecit hali mevcuttur. Tasavvufun esas itibariyle "muhabbetullah" dayalı bir yol olduğunu dikkate alırsak, aşk ve muhabbetin coşkudan ve kendini kaptırmaktan uzak olmayacağı açıktır.

Fakat *sekr* ehli ile *sahv* ehlini, yani manevi sarhoşluğu üstün addedenlerle, ruhi uyanıklığı tercih edenler arasındaki ayırıcı çizgi, akli mütalaanın ve şuur sürecinin işleyip işlememesiyle alakalı olmalıdır. Yani aşırı coşma ve sarhoşluk hali kişiye kim olduğunu tamamen unutturuyorsa, bütün hüviyetini ve mahiyetini kaybedecek kadar kendinden geçiyorsa, bu durumda "sekr" meşrepli bir sufiden söz edilmektedir.

1.2. Şathiye

Sekr meşrepli mutasavvıflarda yaygın olan hususiyetlerden biri "şathiye" denilen dinin dış nizamına aykırı, normal şartlarda insanı dinden çıkarabilecek sözlerin söylenmesidir. Bu noktada olaya düz bir mantıkla bakıp bu tür şahısları mahkûm etmek yerine, onların yaşadığı halin içyüzünü anlamaya çalışan bazı İslam âlimleri, şu gerçeği tespit etmişlerdir: Sekr halini yaşayan bir salik, Tanrı'nın varlığını, kendisinin varlığını ve âlemin varlığını farklı bir boyuttan görmekte, algılamakta ve bu algılayışa bağlı olarak bazı sözler söylemektedir.

Rüya alegorisi bu noktada açıklayıcı olabilir. Rüya gören bir insan kuşkusuz o an farklı bir boyutta yaşamakta ve o kişinin şuur ve bilgi altyapısı bu boyuta göre yeniden şekillenmektedir. Rüya gören insanlar bazen sayıklayarak düşüncelerini dışa vurduğu zaman, söyledikleri bazı sözler normal hayatta kişiye "deli" damgası vurmaya gerektirirken, rüya gören için bütün bu sözleri yaşadığı boyutun farklılığına yorarak normal karşılamaktayız.

İşte İslam âlimlerinin önemli bir bölümü, mutasavvıfların *sekr*, yani manevi sarhoşluk anında söylediği kulluk ölçülerine uymayan sözlerini, onların varlığı farklı bir boyuttan algılamalarının bir sonucu olarak yorumlamış ve bu şekilde, hem dinin ölçülerini örselememeye, hem de Allah'a yaklaşmak için olağanüstü fedakârlıklar yapan bu tür insanlara haksızlık etmemeye çalışmışlardır.

Harakani şathiyelerinde Bayezid-i Bistami'ye benzetilmiştir. Onun "Sufi mahluk değildir" sözü ve başka şathiyeleri Baklî, Herevî, Necmeddîn-i Dâye gibi âlimler tarafından yorumlanarak İslam çerçevesinde bir yere oturtulmaya çalışılmıştır. (Uludağ, 1997, s.93)

1.3. Mücahede ve Riyazat

Mücahede ve *Riyazat* birbirine yakın anlamlar ihtiva eden iki kavram olup salikin nefsin tesir ve kuşatmasından kurtulabilmek için yaşadığı ruhi mücadele ve direnişi ifade etmektedir.

Harakani'nin çağdaşlarından ve tasavvufla ilgili ünlü *Risale*'nin sahibi Abdulkerim Kuşeyrî *mücahede*yi şöyle ifade etmektedir: "Mücahede'nin aslı ve esası, nefsi alıştığı şeylerden kesip uzaklaştırmak ve bütün vakitlerde onu kötü arzularının aksini yapmaya zorlamaktır." (Kuşeyri, 2009, s.152)

Kuşkusuz nefis ile mücadele, seyr ü sülûk yolunun bilhassa başlarında, bütün salıklar için zorunlu bir süreçtir. Allah, nefsi bin bir türlü arzu ve meyille insanın içine bir engel olarak koymuş ve insanlar bu engelleri aştıkları ölçüde Allah da onlara kendine yaklaşmanın yollarını açmıştır.[§] Tasavvuf ehli şeriatın yasakladığı şeylerden kaçınmakla yetinmemiş, nefsin açık ve gizli, doğrudan ve dolaylı bütün etki, vesvese, yanıltmaca ve fitnelere karşı bilinçli bir direnmeyi zaruri addetmiştir.

Bu noktada Harakani ve Bayezid-i Bistami'nin meşrebinde mücahede ve riyazatın farklı bir yerinin bulunduğunu ve nefisle mücadelenin sadece seyr ü sülûkun belli bir aşamasında değil, bütün ömür boyunca devam ettiğini belirtmek gerekir.

Harakani'nin mücahede ile ilgili bazı sözleri şunlardır:

"Allah erlerinin çilesi (cehd'i) kırk yıldır. Dilin düzelmesi için on yıl çile çekmek lazımdır, on yıldan az süreyle dil düzelmez; tenimizde biten bu haram etten sıyrılmak için, on yıl daha çile çekmek gerekir; kalbin düzelerek dille aynı olması için, bir on yıl daha çile çekmek gerekir. Her kim bu şekilde, kırk yıl mesafe alırsa, onun boğazından, içinde hevânın (nefsaniliğin) bulunmadığı bir sesin çıkması ümit edilir." (Çiftçi, 2004, s. 253-254; Nuru'l-Ulûm Tercümesi'nden)

"Kırk yıldır nefsim bir yudum ekşi ayran istiyor veya bir yudum serin su, hala vermedim; asla bunu yapar mıyım?..." (Çiftçi, 2004, s. 39; Tezkiretü'l-Evliya, II, s. 204'ten)

1.4. Kabz ve Bast

Kabz ve bast halleri bütün salıkların ruhunda meydana gelebilen manevi bir değişimi ifade etmektedir. Kabz daralmak, bast ise genişlemek ve ferahlamak demektir. Mutasavvıflar, her iki halin de Allah'tan geldiğini kabul etmişlerdir. (Yılmaz, 2010, s.211)

[§] "Uğrumuzda mücahede edenleri mutlaka yollarımıza iletacağız. Şüphesiz Allah iyilik yapanlarla beraberdir." (29 /69)

“Kabz halinin gerektirdiği en basit durum şudur: Kulun kalbine bir hal gelir. Bunda ya bir azarlama veya bir kusurundan dolayı uyarma manası vardır. Bu durumda şüphesiz kalpte bir kabz (sıkıntı) meydana gelir.

Bazen kalbe gelen vâridât, ilâhi yakınlığa yahut bir lutuf ve rahatlığa işaret eder. Bu durumda kalpte bir *bast* (sevinç, genişlik ve rahatlama) hali meydana gelir” (Kuşeyri, 2010, s.115)

“Kabz ve bast halleri diğer manevi haller gibi geçicidir... Zaman zaman bast halinin saliki heyecanlandığı, ölçüsüz şekilde konuşmasına sebep olduğu görülür. Böyle durumlarda onun elden geldiğince sükûnetini ve edebini koruması gerekir. Bast halinin zevkine kapılanların bazen ayakları sürçer ve manevi hallerini yitirirler. Nitekim Sufiler “şathiyat” denilen sözlerini genellikle bast halinde söylemişlerdir.” (Uludağ, 2001, s. 45)

Hayatıyla ilgili olay ve menkıbelerden Harkanî'nin *kabz* ehli, onun yakın dostu Ebu Said Ebu'l-Hayr'ın ise *bast* ehli olduğu anlaşılmaktadır. Bu rivayetlerden bazıları şöyledir:

“Şeyh Ebu'l-Hasan, çocukları ve cemaati... uğurlamak için dışarı çıktılar; veda anında Ebu Saîd'e dedi: ‘Senin yolun bast ile ferahlık üzeredir, bizim yolumuz kabz ve hüznün üzeredir; şimdi sen sevinçli ol ve neşeyle yaşa, biz de senin sıkıntını çekelim; çünkü ikimiz de O'nun işini yapıyoruz.’ (Çiftçi, 2004, s. 121; Esrâru't-tevhîd, I, 141-146'dan)

“Naklederler ki Şeyh Ebu Saîd ile Şeyh Ebu'l-Hasan, birinin bastı diğerine, diğerinin kabzı da berikine geçmesini istediler. Birbirlerini kucakladılar, her iki nitelik nakletti. Ebu Said, o gece sabaha kadar başını dizine koyarak söylenip ağlıyordu. Ebu'l-Hasan da gece boyunca nara atarak raks ediyordu. Sabah olunca Ebu'l Hasan geldi, dedi: ‘Ey Şeyh benim hüznümü bana geri ver, çünkü ben o hüznümle daha mutluyum.’ Böylece o vasıflar geri sahiplerine intikal etti.” (Çiftçi, 2004, s. 123; Tezkiretü'l-Evliyâ, II, s. 204-206'dan)

Burada bir noktayı açıklamak faydalı olacaktır. Harkanî'nin kalıcı bir duygu halinde yaşadığı *kabz* halini, daraltılma anlamında almak, bazı pürüzlere yol açmaktadır. Bu pürüzleri şöyle ifade edebiliriz:

Birincisi, kabz hali yukarıda da kaydedildiği gibi bir darlık ve sıkıntı halidir ve ilahi bir uyarı ve azarlama işaret etmektedir. Dolayısıyla olumsuz manalar taşıyan bir hali ve keyfiyeti ifade etmektedir. Bütün ömrünü en ağır fedakârlıklarla Allah yoluna adanmış bir insanın sürekli bir sıkıntı ve darlık halinde tutulması, tasavvufi hakikatin özüne de aykırı bir durumdur. Çünkü

sürekli var olan ruhi darlığın, engin bir coşkunculuk gerektiren aşk ve muhabbet duygularına imkân vermesi, zaten insan fitratına da aykırıdır.

İkinci olarak Harakani yaşadığı kabz duygusunu benimsemiştir ve hatta yukarıda geçen bir menkıbeden anlaşıldığı gibi ondan ayrılmaya da gönlü razı değildir. İlahi bir uyarı ve azarlamaya delalet eden ve katlanılması gereken menfi bir ruhi darlık halinin, istekli bir tavırla benimsenmesi de pek makul gözükmemektedir.

Bizi bu pürüzlü durumdan kurtarabilecek şey, kabz kelimesinin anlam şümulüne de giren “hüzün” kavramı olabilir. Nitekim birçok yerde kabz kavramını açıklamak için hüzün kelimesi kullanılmıştır. Hüzün kabzın aksine olumlu anlamlar da taşıyan bir duygudur. Hatta birçok durumda asil bir duygu olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca bazen âşıkların ayrılmak istemedikleri bir duygu hususiyeti taşımaktadır. Mesela edebiyatımızın usta şairi Fuzuli ayrılığı ve hüznü yüceltmiş ve bu mevzuda ölümsüz şiirler yazmıştır.

Diğer taraftan darlık anlamındaki kabzın zıddı genişlik ve ferahlık iken, hüznün zıddı neşedir. Nitekim günlük hayatta da kimi insanların yapısı gereği daha neşeli, kimisinin ise fazla neşeden, cümbüşten, hayhuydan adeta rahatsızlık duyduğunu ve daha durgun ve hüzünlü olmayı tercih ettiğini görürüz.

Meselenin peygamberlerin hayatındaki karşılığına bakacak olursak, mesela Hz. Yakup Yusuf’u kaybettikten sonra ömrünü hüzün içinde geçirmiş, bu duygu onun Allah’a yakınlık ve muhabbetine engel olmamıştır.

Hüzün ve neşe, Mesnevi-i Şerif’in girişinde yer alan kamışlıktan ayrıldığı için inleyip sızlayan ney alegorisi çerçevesinde ifade edilecek olursa şu sonuca varılabilir: Bazı mutasavvıflar, İlahi nurun kaynağından ayrı düştükleri için hüznü, diğer bazılarıysa bu nurun dünyalarına yansıyan tecellilerine kavuştukları için neşeyi hâkim bir duygu olarak benimsemiştir. Dolayısıyla da her iki duygunun da kaynağı ilahidir.

Bu açıklamalar ışığında diyebiliriz ki Harakani’de hâkim olan duygu *hüzündür*. Arkadaşı Ebu Said ise *neşe* duygusunun tesirinde bulunan bir mutasavvıftır. Zaten yukarıdaki menkıbede *bastın* sema ve raks ile bağlantılı zikredilmesi de bu tespiti doğrulamaktadır.

1.5. Melamet

Melamet kavramı daha geniş bir anlamda, Hakk'ın iradesine yönelen insanların halktan çeşitli kınama ve engellemeler görmesi ve onların da Hakk'ın rızası uğruna bunlara aldurmamasıdır. (Uludağ, 2005, s. 241-242)

Kavram tasavvufta daha soyut ve sofistike bir anlama kavuşturulmuştur. Tasavvufta melâmet Allah'ın nazarı, iradesi, hoşnutluğu ve tecellileri karşısında mahlûk durumundaki halkın, müspet veya menfi, bütün etki ve tepkilerini mutlak biçimde yok saymaktır.

Bazı mutasavvıflar seyr ü sülûkte farklı bir boyutta müşahede edilen manevi sır nevinden bazı sözlerin izhar edilmesini tasavvufi yolun edebine uygun bulmamışlardır.

Bayezid, Harakani gibi diğer bazı mutasavvıflar ise manevi yolculuk sürecinde kendilerini ve halkı unutacak derecede sekr haline düşmüş ve gözlerinden halk silindiği için neyi izhar edecekleri, neyi etmeyeceklerini düşünme noktasından uzaklaşmışlardır. İşte bu onlar için melâmet, yani yok sayacak derecede umursamama halini meydana getirmiştir.

Nitekim Bayezid söylediği sözlerden dolayı defalarca bulunduğu şehirden sürülmüş, fakat bu durum onun tavrında herhangi bir değişiklik meydana getirmemiştir. (Uludağ, 1992, s. 240)

SONUÇ

1. Harakani gıyabi mürşidi Bayezid-i Bistami gibi Allah'ın varlığında yok olmak ve onun zati sıfatlarıyla var olmak istemiştir. Diğer bir ifadeyle kendi beşeri varlığının vadisini atlamış, Allah'ın filler vadisini, sıfatlar vadisini geçmiş, doğrudan zatında var olmaya çalışmıştır.

2. İnsan takatini aşan böyle bir manevi yolculuğa hazırlanmak için on yıllarca ağır riyazetlere, mücadelelere girerek adeta beşeri varlığın imkânlarını zorlamıştır.

3. Allah'ın zati hakikatine ulaşma çabası mutasavvıfı, dünyadaki hayatın normal işleyişinden ve dini zahiri yapısıyla algılamaktan o derece uzaklaştırmıştır ki bu ruhi yolculuk adeta başını döndürmüş ve onda "sekr", yani mânevi sarhoşluk hali meydana getirmiştir.

4. Diğer taraftan söylediği, bu boyut farkı ve manevi sarhoşluk halinden mütevellit "şatahat" adındaki bazı sözler, makul bir şekilde yorumlanmadığı zaman, dinin zahiri yapısıyla büyük aykırılıklar oluşturabilmiştir.

5. Melâmet tavrı da yine bu sürecin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Hayatın ve dinin zahiri boyutundan uzaklaşmayı gerektiren manevi yolculuk ve varılan yeni boyut, mutasavvıfın gözünde halkın müspet ve menfi tepkisini silmekte ve onu melâmet, yani umursamama tavrına sokmaktadır.

4. Harakani'nin "kabz" ehli olması meselesinde kabz kavramı mutasavvıfların geçici bir hal olarak yaşadığı Allah'ın salikin kalbini daraltması ve ruhunu sıkması anlamında değil, insanın ruhi dünyasına hüznün hâkim olması manasına alınmalıdır. Çünkü ruhun daralması Allah'ın bir uyarısı veya sınavıdır ve geçici bir durumdur. Buna mukabil hüznün peygamberlerde de görülen bir haldir ve bazı mutasavvıfların kalıcı ve hâkim bir duygusu olması mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abdülkerim Kuşeyri. (2009). *Kuşeyri Risalesi*, (Çev. Dilaver Selvi), İstanbul: Semerkand Yayınları.
- Çiftçi, H. (2004). *Şeyh Ebu'l-Hasan-i Harakânî – Hayatı, Eserleri*, Kars: Harakani Derneği Yayınları.
- Uludağ, S. (1992) "Bayezid-i Bistami", DİA, C.5, İstanbul.
- Uludağ, S. (1997). "Harakânî", DİA, C. 16, İstanbul.
- Uludağ, S. (2001). "Kabz", DİA, C. 24, İstanbul.
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Uludağ, S. (2010). "Şathiye", DİA, C.38, İstanbul.
- Yılmaz, H. K. (2010). *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Ensar Yayınları.